

Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Dilenme ve Dilencilik: *Hayattan Sayfalar ve Miskinler Tekkesi* Örneği

Begging and Beggary in the Context of Literary Sociology: Hayattan Sayfalar and Miskinler Tekkesi

Ahmet Koçak¹

ÖZET

Edebiyat ve sosyoloji, insanı ve toplumu anlamaya, anlatmaya çalıştığı için birçok ortak yönü olan farklı iki disiplindir. Edebiyat sosyolojisi de, sosyal şartlar ile edebî çalışmalar arasındaki ilişkileri inceleyen bir edebî çalışma alanıdır. Toplum hayatını yansıtan bir edebî tür olan romanın konularından biri de dilenme ve dilenciliktir. İnsanlık tarihi kadar geçmiş olan ve her toplumda küçük farklılıklar dışında benzer özellikler gösteren dilencilik, zaman içinde devletlerin aldığı önlemler, ekonomik şartların iyileşmesi ile azalma göstermişse de hep var olagelmıştır. Bu çalışmanın amacı sosyal bir gerçeklik olan dilencilik/dilencilik meselesinin romancılar tarafından nasıl ele alındığını örneklendirmektir. Çalışmada dilencilik meselesinin daha iyi anlaşılması için dilencilik tarihi geçmişine ve arka planındaki sosyolojik, dini zeminine değinildikten sonra, dilencilik romanının ana eksenine oturtan, toplumu çok iyi gözlemlediğini düşündüğümüz iki romancının eseri üzerinde durulmuştur. Ana konuları dilenme ve dilencilik olan romanlardan ilki Osmanlı'nın son yıllarında kaleme alınan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Hayattan Sayfalar* (1919)'ı ile ikincisi ise Reşat Nuri Güntekin'in *Miskinler Tekkesi* (1946)'dır. Çalışmada edebiyat sosyolojisi bağlamında her iki roman üzerinden dilenci tipleri, mekânsal tercihleri, halkın dilencilere bakışı gibi yönler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Hayattan Sayfalar*, Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi*, dilenci

ABSTRACT

Literature and sociology are two distinct but interrelated disciplines that share many similarities in their quest to comprehend and explain human beings and society. Literary sociology is a branch of literary research that examines the relationships between social conditions and literary works. One of the subjects in novels reflecting social life is begging and beggary, an age-old social practice that exhibits comparable traits in all societies with few exceptions and that has always existed despite increasing or diminishing over time in response to state actions, changes in economic situations, and other factors. This study aims to show how authors deal with the issue of begging as a social reality. In order to better grasp the issue of begging, this article discusses the sociological, historical, and religious contexts before focusing on the works of two novelists who made strong social observations by having begging be the main focus of their works. The first one is Hüseyin Rahmi Gürpınar's (1919) *Hayattan Sayfalar* [Pages from Life], penned in the last years of the Ottoman Empire, and the second one is Reşat Nuri Güntekin's (1946) *Miskinler Tekkesi* [Lodge of the Lazy]. This study analyzes aspects such as the typology of beggars, places where they beg, and the public perception of beggars in both novels by drawing on the insights of literary sociology.

Keywords: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Hayattan Sayfalar*, Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi*, beggar

¹Doç. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: A.K. 0000-0002-0033-4188

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ahmet Koçak,
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul, Türkiye

E-posta: ahmet.kocak@medeniyet.edu.tr

Başvuru/Submitted: 16.04.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 03.06.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 07.06.2023

Kabul/Accepted: 07.06.2023

Atıf/Citation: Koçak, A. (2023). Edebiyat
sosyolojisi bağlamında dilenme ve dilencilik:
Hayattan Sayfalar ve Miskinler Tekkesi örneği.
TUDED, 63(1), 219–244.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2023-1284244>

EXTENDED ABSTRACT

Literature is an art form that is specific to human beings and therefore to society. Although literature and sociology are two distinct disciplines, they share a common ground in their depiction of human beings and society. The domain of literary sociology examines the interrelations between literature and social life.

The novel genre in particular is regarded as a mirror of society and is open to interdisciplinary relations with fields such as psychology, sociology, and history. Novels are based on fiction and have the opportunity to broaden their source material to address social issues by extending their scope through their relationship with these disciplines. The social issues novels collect or indirectly deal with allow for a literary sociological exploration.

Begging has existed throughout human history and has had common characteristics across societies. Factors such as wars, epidemics, migrations, natural disasters, economic instability, and a hereditary inheritance from parents to children, as well as the existence of people who practice begging habitually have contributed to its emergence.

Historically, begging and beggars was frowned upon in most societies and religions. In this context, although various measures were taken, laws enacted and institutions established to combat begging in Ottoman society, these were insufficient. Despite the negative perception of begging and beggars across societies and religions, it has been a recurring theme in Turkish literature across various genres, from poetry, drama, and stories to novels and essays. Turkish novels have also been characterized as a mirror held up to the street and have been particularly significant as a platform for exploring the issue of begging. Thus, begging and beggars have been central themes to many novels in Turkish literature from the Tanzimat to the present. Hüseyin Rahmi Gürpınar's (1919) *Hayattan Sayfalar* [Pages from Life] was penned in the last period of the Ottoman Empire, while Reşat Nuri Güntekin's (1946) *Miskinler Tekkesi* [Lodge of the Lazy] was written in the Republican period. Both are noteworthy examples of such works that best describe the subject of begging.

A beggar's appearance is crucial to their success, as their appearance is based on appealing to people's feelings of compassion. Unlike in Western societies where beggars may be indistinguishable from other people in terms of appearance with their clothing and attire and who can beg by performing art, having an image that aligns with society's preconceived notions of beggars, such as having old, tattered clothes, unpolished shoes with holes, a dirty discolored cap or fez, a crooked cane, a scarf around the neck, a light beard, and dirty glasses, is critical to their image in Eastern societies. The beggar's greatest strength lies in their appearance and silence.

Beggars have been called different names by society over time depending on their methods and skills with begging. One of these is the beggar whom the ancients called *fukarayı sabirin*. These people would walk around in worn-out robes and turbans and appear to be trying to hide their great poverty, never uttering a word of complaint or request; elders regarded them as half saints. Another type of beggar was the noble beggars, those who were beggars by descent. Another type

of begging was based on a relationship of interest, whereby favors were exchanged for begging. Yet another form of begging involved begging in government offices, where the beggar would quietly sit on one side in accordance with the atmosphere of the office, unlike those who would beg on streets, avenues, and squares. Moreover, other types of beggars would seek to obtain a position within a governmental office by begging the manager or those in higher positions. Additionally, others would beg at the court house, attempting to prove their innocence despite being in the wrong or seeking to procure false witnesses. Still another type of beggar would be the beggars of Ramadan, Muharram, and the holy months, with people from Anatolia flocking to metropolitan cities, especially Istanbul, during these periods. Another type of beggar was called the *Hajiyatmaz*. They were very skilled at pretending to be physically crippled or to have no arms or legs and would be left by certain people in certain squares to beg. Child beggars, madmen, and fools, as well as those begging by post were other groups of beggars. A new type of begging has emerged with people who are wealthy, these beggars own properties but shout about being hungry when faced with minor problems.

Beggars can be found anywhere. However, they tend to prefer crowded locations such as mosques, cemeteries, train and ferry stations, government offices, court houses, and hospitals. This article analyzes how begging and beggars were depicted in Turkish novels from the last quarter of the nineteenth century to the first years of the Republic through the specific examples from *Hayattan Sayfalar* and *Miskinler Tekkesi*.

Giriş

Edebiyat insana, dolayısıyla topluma özgü bir uğraştır. Roman ve hikâye insana insanı anlatır, insanın hallerini terennüm eder. Edebî metinlerde dile getirilen düşünceler ister şahsi, isterse toplumsal bir kaygı neticesinde ortaya çıksın, sonuç olarak edebiyatın yüzü topluma dönüktür. Sanat eseri sanatçının/yazarın bilinçli bir üretimidir; onun düşüncelerinin şekle/yazıya dökülmesidir. Çünkü “sanat hayatı sadece yansıtmaz, ona şekil de verir” (Wellek-Warren, 1983, s. 135). Metne dökülen her düşünce yazardan bir parça olmakla birlikte, “edebiyat kültürün bir parçası olarak sadece belirli bir sosyal ortamda ve sadece sosyal ilişkiler içinde meydana gelir” (Wellek-Warren, 1983, s. 140). Öte yandan edebiyat, hayatı kurgu yoluyla yeniden yorumlar; hayat ile hayali birleştirerek yeniden bir bakış ve duyuş tarzı getirir. Hikâye ve roman gibi edebi türler insan dışındaki varlıkları ve nesnelere anlatsalar bile bunları insan için anlatır. Kısacası edebiyat, insan ve toplumun hikâyesidir, o hikâyenin kuramsal adıdır. Bu bağlamda edebiyat bir anlamda toplumun günlüğüdür, onun geçmişini, içinde yaşanılan zamanını ve geleceğini anlatır (Jusdanis, 1998, s. 76).

Fransız düşünür Lous de Bonald edebiyatı “yaşanan çağa tutulan bir ayna” olarak değerlendirirken, *Kırmızı ve Siyah (Kızıl ve Kara)* romanında Stendhal da edebî bir tür olan roman için “yol boyunca gezdirilen ayna” benzetmesi yapar (Stendhal, 1972, s. 89). On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Türk edebiyatına giren roman tıpkı edebiyat gibi “kurgusal bir dünyayı yansıtan dilsel bir olaydır.” (Culler, 2007, s. 50). Edebiyat sosyolojisinin öncü isimlerinden Michaud’a göre edebiyat, somut siyasal ve ekonomik yapılar gibi görünür biçimleri içinde toplumun ifadesidir; hatta edebiyat kendi ruhu ve ruhsal yapıları içinde toplumu ifade eder.” (Michaud, 2004, s. 63).

Edebiyat ve sosyoloji iki farklı disiplin olsa da her ikisinin ortak alanı insan ve toplumdur. Edebiyatın estetik yönü yanında ahlak, siyaset, iktisat, din gibi alanlarla kurduğu ilişki ona yeni kapılar açar, farklı disiplinlerle iş birliği imkânı sağlar. Bu alanlarla kurulan ilişkiler, edebî eseri sadece gerçeklikle ifade edilemeyecek bir alana taşır. Sosyoloji grup halindeki insanların etkileşimlerini incelerken, edebiyat bu etkileşimin hayali betimlemesinden başka bir şey değildir. Diğer taraftan edebiyat bilimi çok boyutlu ve çok katmanlı bir yapıya sahip olan edebiyatın bütünü, edebiyat sosyolojisi ise edebiyat ile toplumsal hayat arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyecektir (Kösemeihal, 1967, s. 10). Edebiyat ile toplum arasında bu sıkı ilişkiye vurgu yapan ve romanın ortaya çıkışının tek nedeninin “hayatı yansıtmaya girişimi” olduğunu ifade eden Amerikalı yazar Henry James’e göre, “en geniş tanımıyla roman, hayatın doğrudan kişisel bir izlenimidir” (James, 1956, s. 5, 13).

Toplumların aynası sayılan ve modern zamanlara ait bir edebî tür olan roman, diğer türlerle ilişki içindedir; sosyoloji, psikoloji, tarih gibi bilimlerle de disiplinler arası ilişkiye açıktır. Kurmacaya dayanan roman, alanını genişleterek bu bilim dallarıyla kurduğu ilişki sayesinde malzemesini toplama ve genişletme imkânına sahiptir. Etkili bir anlatım biçimine sahip olan romanın malzemesini topladığı ya da bazen dolaylı olarak işlediği toplumsal konular roman üzerinden edebiyat sosyolojisine kapı aralamaya da imkân verir.

Edebiyat sosyolojisi, sosyal şartlar ile edebî çalışmalar arasındaki ilişkileri inceleyen bir edebî çalışma alanıdır. Yazar tiplerinin, okuyucu gruplarının ve farklı insan topluluklarının bir kurgu içerisinde sunulmasını içeren edebiyat sosyolojisi, sadece edebî metnin üretim safhasını değil yazar ve okuyucunun sosyal sınıflar içindeki konumunu da ele alır. (Sağlık, 2012, s. 207).

Edebiyat ile sosyoloji arasında kurulmaya çalışılan ilişkinin temelinde, insanı anlama çabası vardır. İki alan arasında ilişki kurmaya çalışmanın amacı, onlardan birisinin alanını diğeri aleyhine daraltmak ve eksiltmek değil, bilakis insan-toplum gerçekliğinin çözümlemesine yeni enstrümanlar katmak, farklı alanlar arasındaki ortaklıklar üzerinden yeni yorumlar, yeni bakış açıları getirmektir (Alver, 2004, s. 13). Edebiyat araştırmacılarının kuramsal çalışmalara yönelmesinin temel sebeplerinden birisi edebî metinlerin daha iyi anlaşılmasıdır. Edebiyat sosyolojisi de metnin daha iyi anlaşılması adına toplumsal ilişkilerden, siyasetten, sosyal süreçlerden, tarihten, iktisattan ve sosyolojinin ilişki içinde olduğu alanların tamamından yararlanmayı amaçlar (Tüzer - Hüküm, 2019, s. 9).

Edebiyatın sosyal boyutu on dokuzuncu yüzyılın hemen başlarında keşfedilmiştir. Ancak edebiyat sosyolojisinin yirminci yüzyıl ortalarında bir disiplin olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Altın, 2013, s. 20, 22). Bu disiplinin temellerini attığı kabul edilen Fransız edebiyat eleştirmeni ve sosyolog Robert Escarpit (1918-2000), Madame de Stael'in (1766-1817) *Sosyal Kuramlarla Münasebetleri Bakımından Edebiyat* adlı eserini edebiyat ve cemiyet kavramlarını birleştiren ilk teşebbüs, dolayısıyla edebiyat sosyolojisinin öncüsü olarak takdim eder. Stael, eserinin önsözünde amacının dinin, törenlerin ve kanunların edebiyat üzerindeki tesiriyle, edebiyatın bu alanlara yaptığı tesiri incelemek olduğunu ifade eder (Escarpit, 1968, s.8, Kösemihal, 1967, s. 2). Henüz edebiyat sosyolojisi bir disiplin haline gelmeden önce edebiyat ile toplum arasındaki etkileşimi inceleyen edebiyat tarihçisi ve eleştirmenlerinden birisi de Hippolyte Taine'dir (1828-1893). Taine, edebiyat incelemelerini “soy, çevre ve an/zaman kuramı” üzerine inşa eder. Çünkü ona göre öncelikle incelenmesi gereken meseleyi ortaya çıkaran bir “soy”dan yani milletten, kültürden bahsetmek gerekir. Devamında bunun ortaya çıktığı çevre ve sosyal şartların, son olarak da devrin/zamanın bilinmesi gerekir. Taine'e göre edebî olayı bu üç etkenin ortak noktaya yönelmesi çıkarır (Escarpit, 1968, s. 9). Araştırmalarını determinist ve olgucu bir anlayış üzerine kuran Taine, edebi eserleri toplumsal olgularla izah etme yoluna gider. Onun görüşüne göre, edebî eserler, yazar, coğrafya, iklim, sosyal ve politik koşullar etrafında şekillenir (Moran, 1994, s. 74-75).

Edebiyat ve sosyoloji her ne kadar iki farklı alan olsa da kesişme alanları çoktur ve bunlar edebiyat sosyolojisinin temelini oluştururlar. Toplumsal konuların edebi eserlerde ne şekilde işlendiğini inceleyen “içsel analiz yöntemi” ve edebi üretimi ile toplumsal katmanların ilişkisini inceleyen “dışsal analiz yöntemi” edebiyat sosyolojisinde iki farklı yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır (Swingewood, 2004, s. 81-87). Edebi metnin “içsel analizi”, metinle toplumsal gerçeklik arasında kurulan teorik bir bağıdır. Bu bağ, oluşturulan metindeki hikâyenin, tip ve karakterlerin, dönemin vs. gerçek dünya ile karşılaştırılmasıyla kurulur. Diğer bir ifadeyle burada yapılmak istenen edebiyat sosyolojisi bakış açısıyla kurgulanan dünya ile gerçek

dünya arasındaki bağlar açığa çıkarılmaya çalışılır. Netice olarak edebi metnin toplumu ne derece yansıttığı araştırılır (Altın, 2013, s. 21-22). “Dışsal analiz” metodunda ise, toplumsal gerçekliğin edebiyat üretim süreçlerine etkileri, yazar-kitap-yayın ve toplumsal katmanlar arasındaki ilişkiler ağı üzerinde durulur. Edebiyat sosyolojisinin kurucu isimlerinden Escarpit’in daha çok edebiyatın üretim sürecine odaklandığı, edebi eserin içeriği ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiyi ihmal ettiği ileri sürülebilir.

Devletlerin sosyal bir olgu olarak karşılıklarına çıkan dilencilikle mücadele için çeşitli tedbirler aldıkları, dilenen insanları hiçbir zaman hoş karşılamadıkları bilinmektedir. Ancak alınan tedbirlere ve yasaklamalara rağmen dilencilik ve dilencilerin hep var olageldiği bir gerçektir. Toplumsal bir olgu olarak ortaya çıkan dilencilik ve dilencilerin edebiyata ve özellikle romana yansımaması düşünülemezdi. Nitekim edebiyat sosyolojisi bağlamında “hayata tutulan ayna” olarak nitelenen romanlarda pek çok toplumsal mesele gibi bu mesele de en geniş şekliyle işlenmiştir.

Bu makalede, Türk romanının ortaya çıktığı on dokuzuncu asrın son çeyreğinden Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar geçen dönemde dilencilik tarihi kısaca ele alınacak, daha sonra bu konuyu merkezine alan Hüseyin Rahmi Gürpınar (1919) tarafından kaleme alınan *Hayattan Sayfalar*¹ ve Cumhuriyet’ten sonra Reşat Nuri Güntekin (1946) tarafından yayımlanan *Miskinler Tekkesi*² üzerinde durulacaktır.

1. Dilenme ve Dilencilik Kökeni ve Tarihi Seyri

Dilenme ve dilencilik geçmişten bugüne her toplumda birbirine çok benzeyen davranış örüntüleri gösterebilen, ancak toplumların kendilerine özgü kültürel yapısına, hayata, insana ve eşyaya bakış açılarına göre farklılıklar içeren sosyal bir olgudur.

Din, ırk ve sınıf fark etmeksizin her toplumda görülen dilenciler, toplumların sosyal ve ekonomik durumlarına göre, sayıca zaman zaman çoğalma ve azalma olmuşsa da varlığını hep sürdürmüştür. İnsanların acıma, merhamet duygularına hitap ederek onları etkilemeye çalışan dilenciler, bazen de beden dilini kullanarak yardım isterler.

Dilenmek, Türkçede kendisini acındırarak bir kimseden bir şey talep etmek, istemek, dilencilik etmek anlamındadır (Şemseddin Sami, 1317 (1901), s.644; Tietze, 2002, s.619). Arapçada, “s-e-l” kökünden türeyen “suâl, tese’ül ve mesele” kelimeleri de “sorma, isteme ve dilenme” (Toksarı, 1994, s. 298) anlamlarına gelir. Farsçada dilenme, yoksul, fakir anlamına gelen kelime ise, “ged, gedâ”dır (Şükûn, 1967, s. 1640). Dolayısıyla dilimizde, dilenci, sail, sailci, gedâ kelimeleri dilenen insanlar için kullanılagelmiştir. Türkçede gündelik dil kalıplarına yerleşmiş çok sayıda deyim ve atasözü de mevcuttur. “Dilenci borcu, dilenci çanağı, dilenci

1 Bu romandan yapılan alıntılar eserin şu baskısından alınmıştır: Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Hayattan Sayfalar*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1970.

2 Bu romandan yapılan alıntılar eserin şu baskısından alınmıştır: Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1969.

duası, dilenci torbası, dilenci vapuru, dilenci değneğine dönmek, dilenci çanağından para çalmak, dilenciye hıyar vermişler, eğri diye beğenmemiş” (Sinan, 2015, s. 347). “Dilenci bir olsa şekerle beslenir.”, Dilenci dilenciye istemez; ev sahibi ikisini de.” “Dilenci küsmüş, kısmetini kesmiş”, Dilencinin torbası dolmaz” “Dilenciye borçlu olma, ya düğünde ister, ya bayramda” (Aksoy,1988, s. 242). “Dilenciden ağa olmaz, gölden de dağ”, “Dilencinin yüzü kara, torbası doludur.”, “Dilencinin canı torbasındadır.” (Albayrak, 2009, s. 354-355). Türkçeden Batı kültürüne geçmiş Türk atasözlerinde de benzer şekilde dilencilik kullanılmıştır. “Dilencinin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü kara.” (Bekar, 2019, s. 492).

Dilimizde Arapça Farsça kökenli vecizelerde de dilencilik “gedâ” kelimesiyle geçmektedir: “Gedâ be-gedâ rahmet be-rahmet: Dilenciye, dilencilik, Allah’a rahmet (yakışır). Gedâ rûyeş siyah-est amma tubre’eş pür-est” “Dilencinin yüzü kara ama torbası doludur.” gibi. (Yılmaz, 2008, s. 241).

Dilencilğin ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle beraber, milattan önce dokuzuncu yüzyılda Omiros devrinde bunun herhangi bir sanat gibi, önemli bir meslek durumunda olduğu ifade edilir. Bundan dolayıdır ki dilenciler grubunun da bir kadrosu olduğu ve dilencilerin hem maddi hem de manevi sahalarda temizlik işçisi gibi kabul edildiği belirtilir Yemeklerde ve bilhassa ziyafetlerde kendilerine verilen artıklarla, diğer şeyler sofralarla odaların temizlenmesine sebep olduğu gibi, dilencilerin duası da manevi temizlik olarak kabul edilmiştir. Hatta eğer bir şehre dışardan bir dilenci gelirse, yerini alacağı dilenci ile düello etmek mecburiyetinin de olduğu ifade edilir (Danişmend, 1979, s. 124).

Batı’da Orta Çağ boyunca tanrının fakirlere ayırdığı pay anlayışı sayesinde, yoksullar, dilenciler, serseriler korunmuştur. Hristiyanlık inancında Hz. İsa’nın fakir kıyafetine bürünerek geleceği inancı da yoksulluğu yüceltmıştır (Şirin, 2008, s. 71).

Dini literatürde de konuyla ilgili geniş malzeme vardır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de, “dilencilik” çeşitli ayetlerde geçmektedir. Bir ayette “İsteyen, dilenen” anlamında “sâil”; “Yardım isteyenlere ve yoksullara mallarından belli bir pay ayırırlardı.” (Zâriyât, 51/19). Yine başka bir ayette aynı şekilde ”sâil” kelimesi geçmektedir ve bu kelime “İsteyene ve yoksun kalmışa...” (Meâric, 70/25) anlamına gelmektedir. Kur’an’da geçen ayetlerde belli bir ihtiyacından dolayı yoksulun, zengin olanların malları üzerinde bir hakkı olduğundan bahsedilmektedir. İyi bir müminin vasıflarının sayıldığı ayette de “... sevdiği maldan yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan...” (Bakara, 2/177) şeklinde ifadeler geçmektedir. Başka bir ayette de Hz. Peygamber’e hitaben “El açığı isteyeniyi de sakın boş çevirme!” buyurulmaktadır (Duhâ, 93/10).

Pek çok hadiste de bu konunun geçtiği, dilenmenin hoş karşılanmadığı ifade edilmiştir. Özellikle yeni Müslüman olan bazı kimselerin dinin temel emirlerine uymaları istendikten sonra, dilencilik yapmayacaklarına dair söz alması bunlardan bazılarıdır (Toksarı, 1994, s. 299).

Dini literatürde dilenme ile ilgili geçen ifadelerden çıkan sonuca göre, dilenme, ihtiyaç sahibinin içinde bulunduğu zaruret haliyle sınırlı olmalıdır. İhtiyacı karşılanınca, zaruret ortadan

kalkınca, dilenmekten vaz geçilmelidir. Bir başka şey, dilenen kişi şahsiyetini korumalı, ihtiyacını açıkça ifade etmelidir. Yardım eden kişi de yaptığı yardımı başa kaktırmayan birisi olmalıdır. “... Sadakalarınızı başa kaktırmak ve incitmek suretiyle boşa çıkarmayın.” (Bakara, 2/264).

Dilenme ve dilencilik bir geçim yolu olarak görülmesi hiçbir zaman uygun görülmemiş olsa da İslam toplumunda, zaman zaman çeşitli sebeplerle dilenenler ve bu dilenmeyi bir geçim yoluna dönüştüren zümreler de olmuştur. Dünyanın geçici, fani olduğunu ifade ederek mallarını elinden çıkararak kimi sülfi hayatlarının geri kalan kısımlarında dilenerek geçim yoluna gitmişlerdir. Bazı tasavvuf büyüklerinin de kendi müritlerini eğitmek, onların kibrini kırmak, nefislerini köreltmek için, onlara odun taşıttırdıkları, abdesthane temizlettikleri ve dilencilik yaptırdıkları bilinmektedir. Tekkelerde yaşayan bu müritlerin ellerine “keşkül-i fikara” adı verilen bir çanak verildiği, dervişlerin akşama kadar topladıkları erzakları bunun içine koyarak tekkeye getirdikleri kaydedilir (Uludağ, s. 300).

Dilencilik, çaresiz kalındığında geçici bir süre ihtiyacını karşılamak üzere dilenme yoluna gidenler olduğu gibi bunu bir meslek haline dönüştürenler de mevcuttur. Osmanlı Devleti’nde dilencilerin tıpkı bir esnaf gibi kabul edildiği ve bir loncaya bağlı oldukları ifade edildikten sonra, buna aykırı hareket edenlerin de nizam dışına çıktıkları kabul edilirdi (Demirtaş, 2006, s.84). Toplumsal bir sorun olarak ortaya çıkan dilenme, her toplumda farklı şekillerde gelişir ancak temelde şu ya da bu sebeple başkasından yardım isteme üzerine dayanır. Dilencilik bir meslek olarak gören dilenciler olduğu gibi, işsizlik/yoksulluk, sakatlık/hastalık sebebiyle veya yolda kaldığı, evine dönemediği için dilenenler de vardır. Dilenmenin de farklı biçimleri vardır. Doğrudan para veya eşya isteyenler olduğu gibi, talep edilmeden bir hizmet karşılığında veya verilene geri çevirmeyerek dilenme gibi (Vatandaş, 2002, ss. 173-175).

Dilencilerin bu işi yaparken kullandıkları temel araçlar arasında farklı yöntem ve söylemler vardır. Fiziksel ya da zihinsel özürlü olmak ya da sağlamken böyle görünmek insanların merhamet duygularını en çok etkileyen yönlerden birisidir. Bazen de fiziksel ya da zihinsel özürlü birisini yanına alarak onunla beraber dilenenler vardır. Yine küçük yaşta, giysileri perişan çocukların kendi başlarına ya da yanında büyüklerle beraber dilerendirilmeleridir. Her toplumda çocuklara karşı merhamet duygusu üst seviyede olduğu için dilenme işinde onlar kullanılmaktadır. Her türlü dilenmede dini duygulara hitap etme ya da dini söylem kullanma yaygındır (Vatandaş, 2002, ss. 176-178). Deprem, sel baskınları, yangın gibi doğal felaketleri kullanarak dilencilik yapanlar da vardır.

2. Osmanlı’da Dilenme ve Dilencilik Önlemek İçin Alınan Tedbirler

Dilencilerin ve serserilerin, yani çalışabilecek sağlık ve güçte olduğu halde çalışmayıp tembellek eden, başıboş şekilde dolaşan kişilerin toplum açısından tehlikeli olduğu, bunların kontrol altında tutulması ya da bunlara karşı bir an önce tedbir alınması gerektiği anlayışı hem Batı’da hem de Osmanlı Devleti’nde çok eskilere dayanmaktadır. Hatta eskiden beri bir türlü önlenemeyen dilencilerin Tanzimat’tan önce İstanbul’un Eyüp semtinde “Seele Kâhyalıği” ya da halk arasında “Dilenci kâhyası” adı verilen bir kuruma (Tekin, 1999, s. 457) bağlandığı ve

bunlara birer esnaf ruhsatı tezkiresi verildiği kaydedilir (Koçu, 1966, s. 4578). İslam'a göre dilenmesi mazur görülen kişilerin ellerine verilen tezkirelerin kaydedildiği dilenci defterleri de vardır. İstanbul özelinde, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılıklarında bunların kayıtlarının tutulduğu nakledilir (Koçu, 1966, s. 4577).

Bakacak kimsesi olmayan, bir iş yapamayacak kadar ihtiyaç veya iki gözü de görmeyen, iş göremeyecek kadar sakat, kötürüm, felç olmuş, elleri veya ayakları kesilmiş olanlara Osmanlı döneminde "cer kâğıdı" denilen bir ruhsatname ile izin verilirdi. Ancak bunların dışında sayıları çok fazla olan dilencilerle mücadele etmek kolay değildi. Daha 16. yüzyılda 1568 tarihli bir fermanda, Arap dilencilerin sağlıklı oldukları halde halkı rahatsız ettikleri, bazılarının kendileri hasta olmadığı halde hasta kimseleri yanlarında dolaştırdıkları, bazılarının da ilahiler söyleyerek dilindikleri ifade edilmekte ve bunun önlenmesi istenmektedir (Ahmet Refik, 1935, s. 139; Göktaş, 1994, s. 53).

İstanbul Kadısına yazılmış 1574 tarihli bir fermanda İstanbul'da şer'an dilenmeye izin verilmeyecek bazı adamların türedüğinden bahsedilir (Koçu, 1966, ss. 4574-4575) ve Fermanın devamında şeran dilenmeye izin verilmeyenlerle şiddetle mücadele edilmesi vurgulanır. Yine İstanbul Kadısına yazılan başka bir fermanda da, sapasağlam oldukları halde kapı kapı dolaşarak, bazı softaların Kur'an okuyup ilahi söyleyerek insanları kandırıp para topladıkları ifade edilmekte ve bunların süratle ve şiddetle cezalandırılması istenmektedir (Altınay, 1988, s. 145-146; Koçu, 1966, s. 4575).

Avusturya elçisi olarak on altıncı asırda İstanbul'a gelen Busbecq, dilencilerin Avusturya'dakilerden çok fazla olduğunu, bunların kendilerine bir kutsiyet atfettiklerini, din kisvesi altında dilindiklerini ifade eder. Hatta Türklerin meczup veya yarı aptal kişilerin cennetlik olduklarına inandıklarından bahseder. (Koçu, 1966, s. 4575). Ancak Batılı seyyahlar kendi ülkeleriyle Osmanlı topraklarını karşılaştırdıklarında buradaki dilenci sayısının azlığına vurgu yaparlar. Örneğin 1732 yılında İstanbul'da dilenci sayısının tamamı gayrimüslim olmak üzere 322 kişi iken, bunların ancak 70 kadarının ihtiyaç sahibi olduğu tespit edilmiştir (Genç, 2008, s. 14). On yedi ve on sekizinci yüzyıllarda Osmanlı'daki dilenci sayısı Avrupa ile mukayese edilemeyecek kadar azdır. Bundaki asıl etken Osmanlı devletinde yardım kurumlarının, vakıfların çokluğudur (Şirin, 2008, s. 69).

Evliya Çelebi, on yedinci yüzyıl ortasında İstanbul'da dilenci sayısının yedi bin civarında olduğundan, bedenen sakat insanlardan oluşan bu grubun başında dilenciler şeyhinin bulunduğu bahseder (Koçu, 1966, s. 4575). On sekizinci yüzyılın ortalarında, 1759 yılında İzmit Kadısına hitaben yazılmış bir başka fermanda dilencilerin merkezi yeri gibi olan İstanbul'dan gönderilmek istendiği, Anadolu'da çeşitli işlerde çalıştırılması önerilmektedir (Altınay, 1988, s. 194-195, 199; Koçu, 1966, s. 4575).

1860 yılında İstanbul'da dilenci sayısı iki bin yedi yüzdür. Ayrıca zaman zaman mevsimlik olarak İstanbul'a gelip dilenenler ve özellikle kış aylarında memleketlerine dönen dilenciler de vardır. Ağırlıklı olarak İstanbul Eyüp semtinde imaretlerde yemek yiyip cenaze peşinde veya

cuma günleri kalabalık arasında dilenirlerdi. Iskatçılar olarak adlandırılan bu çeşit dilenciler, cenazelerin çok olduğu zamanları severlerdi. Sebirciler olarak adlandırılan dilenciler ise çeşme kenarlarını mesken tutardı. Kasideciler adlı bir grup da akşam ezanına yakın ortaya çıkararak mahalle arasında veyahut kalabalığın olduğu Mahmutpaşa gibi yerlerde ilahi okuyarak dilenirdi. Bunların dışında Kerbela olayından ilham alarak kendilerine “hoYGoygoycu” denilen (Göktaş, 1994, s. 54) özellikle muharrem ayında dörder beşer kişilik gruplar halinde ortaya çıkan, arada birkaç kafiyeli söz söyleyip sonunu “hoYGoy goY”la bitiren bu grup, kapı kapı dolaşarak, yağ, bal, bulgur, pirinç, buğday gibi malzeme toplayan dilenci grubudur (Sadri Sema, 2002, s. 289).

On dokuzuncu yüzyılda Batı’da olduğu gibi Osmanlı’da da miskin, tembel gibi kavramlar değişime uğrar. Batı’dan etkilenen Genç Osmanlılar, dilenmeye, tembelliğe adeta savaş açmışlardır. “Tembellik ve cehalet”in ne kadar kötü bir şey olduğu, çocukların daha küçükten ihtimam gösterilerek yetiştirilmeleri, okuma yazmayla beraber sanat öğrenmelerinin teşvik edilmesiyle ilgili düşünceler ifade edilir (Kaplan, 1974, s. 60-61). Şinasi, dilencilik bahsinde, “esas-ı medeniyet hikmet üzerine mübtene olan memleketlerde” de dilencilerin olduğunu, ancak oralarda bunun bir sisteme bağlandığından, öncelikle insanların kendi el emeği ile çalışmaya yönlendirildiğinden bahseder. Osmanlı’da ise ihtiyaç sahipleri için vakıflar ve kurumlar inşa edildiğini; ancak son dönemlerde dilenci sayısının çok arttığına işaret ederek, bunun önlenmesi için belli cezai müeyyidelerin olması gerektiğini ifade eder (Kaplan, 1974, s. 515-516). Namık Kemal’in “Sa’y (çalışma)” makalesi bu neslin düşüncelerini ifade eden reçete gibidir. Yazısını ayet ve hadislerle süsleyen Namık Kemal, İslam dininin çalışmayı emrettiğini ifade ederek, “hikmetle, icmâ ile rivayetle tecrübe ile ibretle mübeyyendir ki insan her ne hasıl olursa sa’y ile olur, insana her neye vasil olursa sa’y ile olur.” (Namık Kemal, 1298, s. 57-60). Yine onun “Terakki” makalesinde de benzer düşünceler dile getirilir (Kaplan, 1978, ss. 193-202).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında özellikle İstanbul’da dilencilerin çokluğundan, bunların köşe başlarında, köprü üstünde, meydanlarda yer edindiklerinden hatta hükümet dairelerinin kapılarına, merdivenlerine, salonlarına kadar burunlarını soktuklarından bahsedilir. Bunun yanında cami kapıları, sebil basamakları onların sabitlenmiş mekânları gibidir. Bunların sadece şehrin belli mekânlarında değil, mahalle aralarında ev ev, konak konak dolaşarak, kapı tokmaklarını vurarak dilendikleri, mutlaka bir şey koparmadan uzaklaşmadıkları da anlatılır. Kirli ve yırtık elbiselere sarılmış kucağındaki çocuklarıyla dilencileri vapurda, lokantada, sokaklarda görmek sıradandır. Kör, topal taklidi yaparak sabahtan dilenmeye çıkan bu tipler, akşam sağlam olarak eve dönerler. Yine eline aldığı üç beş kıymetsiz şeyi satma bahanesiyle dilenenler, yolda kaldığını, bir bilet parasına ihtiyacı olduğunu söyleyenler veya ölen birisini takip ederek, onun hayatta iken kendilerine yardım ettiğinden dem vurarak bir şeyler kopartan dilenci tipleri hep olagelmıştır (Sadri Sema, 1991, ss. 22-28). Bu dönemde birçok gazetede Osmanlı devletinin modern görüntüsünün dilenciler tarafından zedelendiğinden, Galata Köprüsü üzerinde dilencilerin oluşturduğu çirkin görüntülerden sıklıkla bahsedilmiştir. Yine bu dönemde dilencilerle ilgili şikayetler çok artmış ve Dahiliye Nezareti 1905 yılında köprü üzerinde dilencilik önlenmesi için talimname hazırlamıştır (Özbek, 2008, ss. 23-24).

Yukarda bahsedilen dilenci sınıflarının dışında, “ermiş, veli sayılan; aptallar, meczuplar, deliler” de vardır ki bunların da dilenme şekli farklıdır. Bunların arasında sokaklarda el şakakta, ilahiler okuyarak dolaşan âmâ yani kör, dilencilerle; saç sakal birbirine karışmış, başta külah sırtta aba elinde bakır yahut pirinç tasla “sebilullah sebil” diyerek dilenenler de vardır (Saraçoğlu, 2005, s. 243-244).

İstanbul’da Darülaceze açıldıktan sonra dilencilik yasağı yenilenir, bunun dayanağı da 1896 tarihli Darülaceze Nizamnamesi olmuştur. Bu nizamnameye göre; kendisini geçindirebilecek hali ve gücü yerinde olmayan özürülüler ve hastalar için, kendilerine bakacak kimseleri yok ise veya yakını var ancak onlar da kendilerine bakacak durumda değilse, bunlar için Darülaceze açılmıştır. Burada kadın erkek, müslim gayri müslim kalabilir. Darülacezeye gelmeyip dilenmeye devam edenler, toplanıp buraya getirileceklerdir. Taşralı olanlar ise memleketlerine gönderilecektir (Koçu, 1966, s. 4576).

II. Meşrutiyet Döneminde ise Zaptiye Nezareti tarafından bir nizamname taslağı hazırlanmış, Meclis-i Mebusan’a sevk edilmiş, ancak Meclisin Adliye Encümeni, hazırlanan taslakları yeterli bulmayarak, yeni baştan bir kanun layihasının hazırlanmasını uygun görmüştür. Encümen tarafından hazırlanan ve meclis tarafından onaylanacak olan kanun, çalışmaya gücü varken dilencilik yapanları da serseri tanımını içine almaktadır. Ancak önceki nizamnamelerden farklı olarak serseriliği bir suç olmaktan çıkarmakta ve “işe alıştırmayı, ıslah etmeyi” incelemektedir (Özbek, 1999, s. 37). Gerek II. Abdülhamit gerekse II. Meşrutiyet Döneminde başta İstanbul olmak üzere birçok vilayette acezehaneler, darüssınailer, darüssaraylar, gurebahaneler ve sanayi mektepleri açmak çözüm olarak görülmüşse de bunda çok başarılı olunamamıştır. Yeterince başarılı olunamamasının sebeplerinden birisi de o günün şartlarında devletin mali imkânlarının kısıtlı olmasıdır (Özbek, 1999, s. 38).

1909 serseri kanunu çerçevesinde İstanbul Emniyet Müdürlüğü, şehirde yakaladıkları serseri ve dilencileri İstanbul dışından gelenleri daha önceki yüz yıllarda olduğu gibi vapura doldurup İzmit’e gönderir. Daha sonra serseri ve dilenciler yine devlet eliyle Anadolu’daki şehirlerde işlerde yol açmak, madencilik gibi işlerde çalıştırılmak, istihdam edilmek üzere Anadolu’ya gönderilir (Özbek, 1999, s. 40-41; Özbek, 2008, s. 29-37).

Osmanlı Devleti’nde on beş, on altıncı yüzyıllardan itibaren dilencilikğin önüne geçmek, onu sınırlandırmak için çeşitli önlemler alınmaya çalışılmış, hatta on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren yasal nizamnamelerle bu desteklenme yoluna gidilmişse de yeterince verimli olamamıştır. Bunda devletin ekonomik olarak geniş imkânlarla sahip olmaması da bir gerekçe olarak ileri sürülebilir. Zaman içerisinde dilencilik şekil ve yöntem değişirse de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişte devam etmiştir.

Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki yoksulluk ve dilencilikğin boyutu Osmanlı Devleti’nin son dönemindeki seyrine uygundur. Yeni bir devlet kurulmuş, sanayi ve çalışma alanları henüz teşekkül etmemiş, tarımsal yapıya dayanan sistem devam etmektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında yoksulluk ağırlıklı olarak kırsal kesimi etkilerken, özellikle çocuk dilencilikği ve

yoksulluk ön plana çıkmıştır. Bu konulara ilgilenmek amacıyla Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kuruluşlar tesis edilmiştir. Bu kurumlar hem geleneksel yardımlaşma sistemi ile destekleniyor hem de kısıtlı devlet imkânlarını kullanıyorlardı (Kalfa-Topateş, 2015, ss. 83-84). Ancak devletin yeni kurumlar inşa etmesi, çeşitli önlemler alması dilencilik meselesini çözmeye yeterli olmamıştır.

Dilenci Tipolojisi

Kurguya dayanan edebî bir tür olan roman yazarının/anlatıcısının önemli bir vasfı ortak tavır ve hareket sergileyen kişileri, başka bir ifadeyle bir “tip”i ya da “tip”leri olayların merkezine yerleştirerek anlatmasıdır, denilebilir. Bu tiplerin belirleyici tarafı, hangi dönemde olursa olsun içinde yaşadıkları toplumun ortak değerlerini temsil etmeleri ve sabit karakterli kişiler olmaları ve ferdi olmaktan ziyade benzerleriyle aynı özelliklere sahip bulunmalarıdır (Kaplan, 2016, s.9). Yine bunlar temsilcisi oldukları grubun medeniyet ve dünya görüşünün tezahür ettiği kişilerdir (Lukacs, 1986, s. 141).

Belirli bir dünya görüşünün veya ideolojinin temsilcisi olarak özellikle Tanzimat Dönemi’nde ortaya çıkan tipler edebî eserlerde “alafanga” veya “baticı” olarak adlandırıldıkları gibi ait oldukları sosyal sınıf dolayısıyla “memur”, “asker”, “öğretmen” gibi adlarla da anılırlar. Yine kişisel özellikleri ve psikolojik yaklaşımları açısından “kıskanç”, “cimri”, “aylak” şeklinde de sınıflandırılırlar. Bunlardan birisi de “dilenci” tipidir. Farklı boyutları olan ve her biri müstakil araştırmaları gerektiren dilenme ve dilencilik meselesi Türk edebiyatında başta şiir olmak üzere (Anar-Özbay, 2013, s. 1-27), hikâye ve roman türüyle ilgili çalışmalara (Bahçeci, 2017, ss. 13-23; Köse, 2021) konu olmuştur. Ancak Tanzimat’tan günümüze geniş bir zaman dilimini kapsayan dönemde yazılan hikâye ve romanlarda dilencilik konusu müstakil bir çalışmayı gerektirir.

Hayattan Sayfalar romanında, İstanbul’da özellikle surlar dışındaki Edirnekapı ve Eyüp arasında farklı bir tabaka oluşturan cenaze dilencileri çok detaylı ve çarpıcı bir şekilde tasvir edilir. Hepsini İstanbullu olan ve İstanbul ağzıyla konuşan bu insanlar ayak takımındandırlar. Anası-babası, karısı-kocasısı, kızı-oğlu ile birlikte dilenen bu insanlar, zengin bir dilenci edebiyatına sahiptirler. Burada dilencililiği farklı kılan şey, dilenen insanların dilencililiği bir hayat şekline dönüştürmeleridir (Köse, 2020, s. 168). Roman kişilerinden Hacer’in en büyük sanatkârlıklarından birisi cenaze peşinde gösterdiği olağanüstü yeteneğidir. Gerçek bir tiyatro sanatçısının performansından ayırt edilemeyecek kadar başarılı bir şekilde dilencilik yeteneğini ortaya koyan Hacer, tabutun şeklinden ölünün kime ait olduğunu, nasıl bir çevreye sahip olabileceğini tanıyacak kadar ustalaşmıştır (s. 14). Onun ezberinde hemen okuyabileceği farklı nutuklar, ilahiler vardır. Bu sayede diğer dilencilere göre çok daha fazla para toplar. Ancak bunların hepsinde merhamet duygularına hitap eden şeyler vardır.

Cenazeyi haber aldıkları zaman hazırlığa geçen bu tipler, hemen dilenci elbiselerini giymeye koşarlar. Kocakarılar daha fazla para toplayabilmek için her kolu farklı kumaştan yapılmış yeşil elbiselerini örtünürler, ellerine de bastonlarını alırlar. “Kiminin elinde desti, kiminde

teneke, maşraba, sopa, değnek kadın, erkek, ihtiyar, çoluk çocuk, akın akın yola dökülürler” (Gürpınar, 1970, s. 40). Dilencilerin dış görünüşüyle beraber kullandıkları dil ve dilenme lügati de önemlidir. Çünkü para koparmanın gönle, merhamet duygularına hitap etmekten geçtiğini çok iyi bilirler: “Üçler, yediler, kırklar, buleğa, füseha, ulemâ, şühedâ, eimme-i din, müçtehidin...” (Gürpınar, 1970, s. 40) şeklinde haykırırlar. İstanbul’un gündelik hayatını ayrıntılı anlatan yazarlardan birisi olan Ahmet Rasim, “Şehir Mektupları”nda Darülaceze açıldığı zaman geçici bir süre de olsa dilencilerin sayısında bir azalma olduğunu hatırlattıktan sonra dilencilerin ayrı bir sınıf oluşturduklarından ve dilenci tiplerinden bahseder:

“Aralarında meczup, ahmak, budala, kör, topal, sarsak, titrek, sulu, ayyaş bulunduğu gibi ‘fukara-yı sabir’in’ dediklerimizin biraz meydana çıkmışları da vardır: Sebilciler, okuya okuya gezenler, santur, ney, kaval, kemençe, keman, armonik saz çalanları bu takımdandır” (Rasim, 1989, s. 40-41).

Akşamları kaside ve manzumeler okuyarak gezenlerin üstleri başları daha temizdir. İyi bir gözlemci olan Ahmet Rasim, dilencilerin dilenirken kendilerine sataşan ya da nasihat kabilinden sözler söyleyenlere de hazır cevapları olduğunu aktarır. Dilencilerin yaptıkları bu işi ne kadar meşrulaştırdıkları, kendilerine toplum içinde nasıl sağlam bir yer edindikleri görülür. Dilenirken kendisine “İnayet ola çalış.” diyenlere “Ben senden nasihat istemedim para istedim.” cevabını veren dilenciler olduğu gibi kendisinden para isteyen dilenciye “Allah versin.” diyen birine, “Allah bana vereceğini sana verdiği paraya kısmet etmiştir.” cevabını verenler de vardır (Rasim, 1989, s. 41-42).

Toplumsal koşulların değişmesiyle zaman içinde dilencilerin dilenme şekilleri, giyimleri, tavırları da değişir. Değişen zaman içinde dilenci tipinin romanın ana kahramanı olduğu ilk örneklerden birisi Reşat Nuri Güntekin’in *Miskinler Tekkesi* adlı eseridir. Bu roman konusunu Osmanlı toplumunda sosyal bir kurum olan Miskinler Tekkesi’nden alır.³ Nitekim miskin sıfatı cüzzam hastalığına yakalanmış kişilerin niteliklerine uyduğu için halktan ayrı bir yerde tutulan bu insanların barındırıldığı binalara da “miskinhâne, miskinler tekkesi, miskinler dergâhı ve meczûmîn zâviyesi” gibi isimler verilmiştir (Yıldırım, 2020, s. 185).

Sadri Sema, “Miskinler Tekkesi”ni “Karacaahmet’ten İbrahim Ağa Çayırı’na, Ayrılık Çeşmesi’ne giden yolun solunda, yoldan içeride harap bir bina idi” şeklinde tanıtır. Çatısında baykuşlar öten, kara servilerin dev kanatları altında çevresinde korkunç seslerin yankılandığı bir mekândır. Tekkeden ziyade kasvetli bir mezarı andıran “Miskinler Tekkesi” denilen yerin etrafını dişili erkekli, yaralı bereli dilenciler çevirmiştir. Buraya gelmeden önce dilekler tutulur. Burada yüksekçe bir taşın üzerine kurulmuş olan ufak bir değirmen taşı vardır. Onun üzerine bakırdan birkaç onluk atılıp çevrilir, şayet onluklar taşın üstünde kalmışsa, isteğinin gerçekleşeceğine, düşmüşse isteğinin olmayacağına inanılır. Tekkeden ayrılırken de kör,

3 Üsküdar’da Yavuz Sultan Selim tarafından 1514 yılında yaptırılan Miskinler Tekkesi, hacıların ve payitahttan çıkan orduların menzili üzerine inşa edilmiştir. Tekke, 1810 yılında II. Mahmut zamanında ilaveler yapılarak daha da genişletilmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Özlem Dikeçligil, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Miskinler: Üsküdar Miskinler Tekkesi’nin Sosyal ve İktisadi Etkileri*, Kitabevi Yay. İstanbul 2017.

total, çolak, çoluk çocuk, kadın erkek dizilenlerin ellerine mutlaka para verilir. (Sadri Sema, 2002, s. 292-293). Miskinler Tekkesi, Kemal Tahir'in *Köyün Kamburu* (1959) romanında da Kanuni Sultan Süleyman'la II. Mahmut dönemi arasındaki farka işaret etmek için konu edilir. Kanuni döneminde üç öğün sıcak yemeklerin verildiği, zengin sofraların kurulduğu bu yerlerde milletten toplanan vergi paralarıyla miskinlere yemek verilemeyeceğini düşünen II. Mahmut, bu anlayışını tasdik ettirmek için Şeyhülislam'dan fetva talebinde bulunur; ancak olumlu görüş alamayınca halkın buralara bakışında da değişme olur (Kemal Tahir, 2006, s. 20-21).

Ahmet Hamdi Tanpınar, Reşat Nuri'nin romanları arasında *Miskinler Tekkesi*'ni birkaç bakımdan oldukça farklı ve mühim bulur. Tanpınar'a göre öncelikle romanın kendiliğinden değişen psikolojisi ve tekniği önemlidir. Romanın başta çok zalim ve hırçın olan kahramanı, babasız bir çocuğu evlat edinince birden değişir ve dilencilikinden utanır hale gelir. İnsanlıkla arasındaki mesafeyi ölçmeye başlayan roman kahramanı/anlatıcı, çocuğu yatılı okula verince rahatlar. Romanın dikkat çekici bir başka yönü ise küçük çocuk İsmail'in birbiriyle hiçbir alakası olmayan iki insanı, roman kahramanı ile Mesule Bacı'yı hakiki aşka benzer bir aşkla birleştirmesidir. Tanpınar, bunu da "çocuk sorumluluk hissini kendisidir." cümlesiyle ifade eder. Tanpınar'a göre bu romanın bir başka özelliği de roman kahramanlarının hiçbir zaman cemiyetin dışında kalmamaları, hiçbir zaman insana tam darılmamalarıdır. O, romandaki "hasta dilenci" tipi için "Türk hikâyesinin şimdiye kadar yarattığı insanların en kudretlilerinden biridir" tespitini yapar (Tanpınar, 1977, s. 442-443).

Fethi Naci, Reşat Nuri'nin bu romanda İzmir Kadifekale eteklerindeki Tamaşalık denen bir mahalleyi anlatırken gerçekçiliğin en başarılı örneklerinden birisini verdiğini ifade eder. Yazarın roman kahramanını anlatırken, toplumsal tarihi de çok iyi anlatması bakımından "mesleğin kutsi sırrı" üzerine söyledikleri, eski dilencilerle yeni dilenciler arasında yaptığı karşılaştırma ve dilencilik "hakiki ölü mevsimi" (Güntekin, 1969, s. 149) diye tanımlaması çok dikkat çekicidir (Fethi Naci, 1995, s. 205-208).

Dilencilik - Soy İlişkisi

Miskinler Tekkesi'nde anlatılanlar Osmanlı'nın son zamanları ile Cumhuriyet'in ilk dönemleri arasını kapsar. Aşağı yukarı yarım asırdan fazla bir süreyi içine alan bu dönem, Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı, Balkan ve Birinci Dünya savaşlarının yaşandığı, yeni bir devletin kurulduğu dönemi içine alır. Roman kahramanı/anlatıcı dilenci II. Mahmut zamanında yaşamış Kocabaş Kazasker diye çağrılan Şemsettin Molla'nın torunudur. Yazar romanda, kahramanın bu durumunu kendi ağzından şöyle ifade eder: "Bugünkü mesleğimde bu hürmete lâyık dedelerin tesirleri bence parmakla gösterilecek gibi açıktır." (Güntekin, 1969, s.9). Başının kocaman olmasını ve dilencilik Sultan Mahmut'un sofrasına oturmuş Kocabaş Kazasker dedesine dayandıran anlatıcı, Abdülhamit'in büyük mabeyincilerinden olan büyük dayısının da ara sıra büyükannesinden para istediğinden bahsederek (Güntekin, 1969, s. 17) doğduğu paşa konağından dilencilik doğru sürüklenmesinde atalarının da dilenci olmasına, yani soya çekimin etkisine vurgu yapar. Ailede devam eden şu gelenek de ilginçtir: "Yıllarca ailenin

yeni doğan çocuklarına teberrüken tattırılan ilk dünya nimeti (Sakal-ı şerif gibi kat kat işlemeli bohçalar içinde saklanan) bu padişah artıkları olmuştur. Yavrunun bütün ömrünce yiyeceği ekmeğe zahmetsiz ve sıkıntısız bir el ekmeği olsun diye” (Güntekin, 1969, s. 10). Anlatıcı, kendisinin de yetiştiği II. Abdülhamit zamanında ara sıra saraydan elli altınlık, yüz altınlık ihsanların geldiğinden bahseder. “Sadaka benim mayamdadır.” diyen anlatıcı bunu da tıpkı *Miskinler Tekkesi*’nde olduğu gibi Osmanlı toplumunda bir geçinme şekli olarak gösterir (Güntekin, 1969, s. 10).⁴

Dilencilığe başlarken de türlü şatafatlı unvanlar ve vezir tuğları altında dilencilüğün çeşitli şeklini yapmış “muhterem ve mübarek ataları” arasında “bazı soyu bozuklar”ın da olabileceğini, buradan da kendisine sızıntı halinde bir şeyler akıp gelmiş olabileceğini söyler (Güntekin, 1969, s. 66). Bunun yanı sıra bir diğer dilenme sebebi dönemin zor hayat şartlarıdır. Romanın adından da anlaşılacağı gibi yazar çalışmamayı, boş gezmeyi, miskinliği, dilenme ve dilenciliği eleştirel bir gözle romanın merkezine yerleştirdiği gibi, romanın ana kahramanı da dilencidir. Çünkü, “Dilenci zannedilmek ya da dilenci gibi algılanmak, dilenci olmak ya da dilenci gibi görünmekten önce gelir” (Gündüz, 2008, s. 864).

Romanda bir dilencinin gözünden mesleğin inceliklerine ayrıntılı şekilde yer verilir. Romanın kahramanı, çocukken bebeklerle oynayan kız çocukları, teneke kılıçlarla muharebe oynayan erkek çocukları gibi kendisinin de oyun olarak dilenciliği seçtiğini söyler. Bunu tam yaşamak için de kâh göz kapaklarını sigara kâğıdı yapıştırarak kör kâh kolunu ters çevirerek hırkanın içine saklayıp çolak, bazen de dedesinin koltuk değneğini alarak total rolünü oynar. Sonra da evin içinde minderler, sandalyeler arasında bunun uygulamasını yapar (Güntekin, 1969, s. 7). Hatta evin dadısı, “Bu oğlan eninde sonunda dilenci olur” öngörüsünde bulunur.

Dilenci için en önemli şey dış görünüş, imajdır. Çünkü dilenmede gösterdiği başarı dış görünüşüne bağlıdır. Eski, yırtık pırtık bir elbise, boyasız ve delik bir ayakkabı, kirden rengi değişmiş takke ya da fes, eğri bir baston, her zaman boyunda sarılı bir atkı, hafif bir sakal, camları kirli bir gözlük, dilenci imajı için önemlidir.

“... Sonra kırık sağ kolum ve daima saklanacak bir yer arar gibi ağır ağır duvar diplerinden yürürken hafifçe sürümeye alıştığım sağ ayağım, nihayet bunların hepsinin üstünde hiçbir şeyle açılmayacak mahzun ve muammalı sukutum!” (Güntekin, 1969, s. 75).

Dilenci en büyük gücünü dış görünüşünden ve sessizliğinden almaktadır. Ancak dilenci giyim kuşamı, imajı toplumlara göre değişebilir. Özellikle Batı’da dilencilik yapan insanlar, bunu bir hüner, sanat, estetikle beraber yaparlar. Nitekim Ahmet Haşim, “Dilenci Estetiği” başlıklı yazısında Almanya’nın Frankfurt şehrinin caddelerinde en çok garibine giden şeyin

4 Romanın geniş bir özeti ve değerlendirmeleri için bk. Hüseyin Çelik, *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Sosyal Tenkit*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2000, s.287-290; Adem Gürbüz, “Reşat Nuri Güntekin’in Miskinler Tekkesi Romanında Dilencilik Algısı”, *Turkish Studies*, Volume 9/3, Winter 2014, p. 745-754; Zeliha Yıldırım, “Reşat Nuri Güntekin’in Miskinler Tekkesi Romanında Yapı”, *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*, Cilt: 1- Sayı: 2- Aralık 2017, s. 174-188.

dilenciler olduğunu ifade eder. Karşılaştığı böyle bir manzara neticesinde Doğu toplumlarındaki dilenciler ile Batı toplumlarındaki dilencileri karşılaştırır. Almanya’da gördüğü dilencilerin dış görünüşü, kılık kıyafetlerinin intizamı onu çok etkiler. Çünkü Batı’da insanlar kılık kıyafetten ziyade kişinin yaptığı işe saygı duyarlar. “Bu dilenci, temiz gömlek ve yakası, lekesiz elbisesi, ütülenmiş beyaz mendiliyle iyi bir kahvaltıdan sonra sigarasını yakarak sabahın neşeli kalabalığı içinde işine giden herhangi bir efendiye benzer” (Haşim, 1991, s.33). Doğu’dakiler hakkında “Şark estetiğine göre dilencinin gözü olmamalı” diyen Haşim’e göre dilencilerin sadece gözleri değil, ağız ve dişleri olmamalı, el ve ayak yerinde demir çengellerin sarktığı yahut tahtaların takırdadığı şeyler olur. Yine dilencinin üzerinde yazın buram buram terletecek yağlı, paramparça kalın bir hırka yahut kışın soğuktan tir tir titretecek, her tarafı delik deşik paçavra bir gömlek bulunur (Haşim, 1991, s. 34.)

Dilenci olmak için belli bir yaşta olmak gerekmez. *Hayattan Sayfalar*’da her yaşta dilencinin yer aldığı görülür. Bunlar cami önlerinde, cenaze evlerinde ve mezarlık çevrelerinde olabileceği gibi, Sabire Hanım gibi, bir tekkenin temizliğini yapıyor görünerek dilenenler de vardır. “Kırlice başörtülü, kara yeldirmeli, esmer tenli, kırk beşlik bir kadındır.” Sabire. O, bir hayır sahibi tarafından verilen eski dar potinlerinin içinde şişmiş ayakları topallayarak yürür. (Gürpınar, 1970, s.9). Romadaki lakabıyla “Sürtük Hacer” de Sabire ile aynı yaşlardadır. “Feleğin kahrına uğramış bir eski kibar mazlumluğu tavrıyla gayet ağzı sıkı, sıkılğan, anlatıcı” bir kadındır. Gençliğinde çok güzel olan Hacer, eski bir kibar değil, bir yosma eskisidir artık. Badana ve istampa ile güzelliğini sürekli yenileyen Hacer, hovarda erkekleri kolayca baştan çıkartabilecek durumdadır. Aldatıcılıkta usta olan Hacer, dindarlık rolünü de çok iyi oynar, bir anda yosmalıktan “tamamıyla cennetlik muhterem bir banu halini alır.” (Gürpınar, 1970, s. 11).

Hacer, kahveci Ali ile dertleşirken, yaşlı kocasını nasıl dilendirdiğini anlatır. Ağzında bir tane diş olmayan, eli ayağı tutmayan kocasının altına yumuşak bir pösteği koyup Eyüp’te çeşmenin köşe başına oturtur. Başına yeşilden bir fes, kör zannetsinler diye koyu bir gözlük takar, sakat görünsün diye sağ kolunu bir bez parçasıyla boynuna asar, diğer eline de koca bir tesbih verir. Göbeğe kadar da süt beyaz sakal bıraktırır. “Pîr-i fânî” görüntü çizen kocasına paralar yağar (Gürpınar, 1970, ss. 17-18). Hatta kazandıklarıyla etraftakilerin dikkatini çeken bu dilencinin kârına ortaklar çıkar. “İratçı” adı verilen bu kişiler, beş on dilenciye organize ederek, büyük paralar kazanırlar. Sekiz on dilencisi olan iratçı, sakat çocukları, sakat kadınları, ihtiyaçları oradan buradan toplar, uygun yerlere oturtup akşama kadar onları dilendirir, üç beş kuruş onlara verir, geri kalanlarını da ellerinden alır (Gürpınar, 1970, s. 19).

Dilencilikte en büyük maharet zaman içinde oluşan toplumun dilenci algısına uygun dış tavırlar, söylenecek sözler ya da sessizliktir. Mesela cenaze dilencileri sessiz kalarak dilenmeyi tercih etmezler. Ölen kişinin yaşına, cinsine, cenazenin kalabalık olmasına, cenaze sahiplerinin varlıklı olup olmadıklarına göre sözler söylerler. Dünyanın yalan olduğunu, ölenin genç yaşta gittiğini, ölen çocuksa ahirete günahsız göçtüğünü, geride kalanları orada beklediğini, kendilerinin de çok yakınlarını bir süre önce kaybettiklerini ifade etmek üzere “pırıl pırıl gelinlik duvağıyla geçen sene bir civan kız da ben gömdüm” gibi kendi ağıtlarını da işin içine

katarak söylerler. “Nöbetimiz gelip de çağrıldığımız zaman hep gideceğiz. Bugün ona ise yarın sana, bana... Akıbetimizi bilip de birbirimizle hoş geçinsek... Bir lokma ekmek için nedir bu dırıldır?... Nedir bu kavga? Varlığı olanlar olmayanlara bakıverseler, görüp gözetmeler ne olur? Fukarayı arayıp soran yok. Bazen de ağıtla beraber haftalar geçiyor da bir göğsü imanlısına, kalbi merhametlisine rastlamıyoruz...” (Gürpınar, 1970, s. 12-13) gibi yakınını kaybedenlerin psikolojik hallerine hitap eden cümleler kullanırlar. Buna karşılık sessiz kalarak karşısındaki insana sükûtuyla mesaj gönderen, yardım dilenmeyi boyun bükerek gerçekleştirenler de vardır. Romanda anlatıcının ağzından bu durumu yazar şöyle açıklar: “Ne gariptir ki, iş istemek için yalvardığım zaman aldırmayanlar, hatta tersleyenler sukut içinde kendi düşüncelerime dalarak yürümeye başladığım vakit bana dikkat ediyorlar; ne kadar uğraşsam saklayamadığım çarpık avucuma onluklar, kuruşlar düşüyor.” (Gürpınar, 1970, s. 68.). Açıkta dilenmeyip sükût ederek insanların iç dünyalarına hitap etmenin etkisi daha büyüktür. Çünkü görünmemeye uğraşılıyor gibi yaparak görünmek, hiçbir şey istemeksizin istemek daha etkilidir. Bu durum sadece dilenciler için geçerli değildir. Toplumda büyük mevkilere yükselenlerin bir kısmının sırrı da burada gizlidir (Gürpınar, 1970, s. 126).

Sessiz kalarak dilenmede daha başarılı olmanın sırrı da insanın kalbine, merhametine hitap edebilmektir. Anlatıcı/yazar bu durumu şöyle ifade eder: “Vazifenin yeri kafa, merhametin yeri hesap ve kitabı olmayan ve bir çocuk gibi kolay kanan kalptir. Dilencinin asıl kuvveti, bu kalbe hitap etmesindedir” (Güntekin, 1969, s. 72-73). Hâlbuki mesleğin acemileri ve kabiliyetsizleri dilencililiği yalvarıp yakarmaktan ibaret sanır. Sükûtun dilencilikte ne kadar önemli olduğuna işaret eden yazar: “Aşk gibi dilencilikte de kaçanı kovalıyorlar.” (Güntekin, 1969, s. 76) demekten kendini alamaz.

Ahmet Haşim, “Dilenci” adlı makalesinde İstanbul’da gündelik hayatın içinde her gün rastlanabilecek bir dilencinin mesai saatlerine dikkat edişiyile beraber onun sessizliğine dikkat çeker: “Yolumun üzerinde her sabah rastladığım bir dilenci var. Bu zeki çehreli adam, yoklama defterini imzalamaya mahkûm bir kalem efendisi düzeniyle her gün, tam saat altıyı kırk gece köşesine gelir ve tam saat ona kadar da bir tek söz söylemeksizin, sırf gözlerinin derin kederi ve edasının sessiz ifadesiyle gelip geçenlerin merhametini avlar.” (Haşim, 2006, s. 43). Haşim, merhameti bu kadar kolay menfaate çeviren dilenciler için “merhameti pahalı inciler şeklinde kolayca avlamaktan zerre kadar utanmış görünmüyordu.” demeyi de ihmal etmez.

Miskinler Tekkesi’nde dilenci çocukların, özellikle bir özürlü olan çocukların Anadolu’da ailelerinden satın alınıp İstanbul’a dilenmek için getirildiklerinden bahsedilir. Üstü başı perişan bu çocuklar kaldırımlara serilip uzandıkları zaman insanların merhametine daha çok hitap ederler ve büyük para toplarlar. (Güntekin, 1969, s. 121). Ancak yazar, artık zamanın değiştiğini İstanbul’un büyük caddelerinde şimdi moda olanın sevimli çocukların sahipleri tarafından temiz giyindirilerek, okul kıyafetleri giydirilerek istasyon, vapur, gazino gibi kalabalığın olduğu yerlere salıverildiklerinden bahseder. Küçük elleriyle insanlara şeker ikram eden, gülümseyerek yakalara çiçek takmaya çalışan bu çocuklara verilecek paralar da büyük olacaktır. (Güntekin, 1969, s. 121). Son zamanlarda çocuk dilencilerin çoğaldığına dikkat çeken

yazar, onların çoğalmasından korkmamak gerektiğini, zaman içerisinde bir kısmının başka mesleklere geçebileceğini, kasa hırsız, yankesici, kalpazanların da çıkabileceğini söyledikten sonra “yıldızı parlak olan son bir kısmı da büyük cemiyette şerefli vazifeler alırlar.” (Güntekin, 1969, s. 125) diyerek ironik bir eleştiri yapar. Yazar, roman boyunca dilencilik her çeşidinin iyi bir şey olmadığını vurgularken, açıktan dilenenlerin sahiciliğine karşı, türlü numaralarla belli yerlere gelen, makam mevki dilenenlerin düştüğü sefaleti gözler önüne serer.

Dilence ve Dilenci Çeşitleri

Dilenciler dilence şekillerine, dilenceustalıklarına ve yaşlarına göre zaman içinde toplum tarafından farklı unvanlarla anılmışlardır. Eskilerin “fukarâ-yı sâbirîn” dedikleri dilenci tipi bunlardan ilkidir. Eskimiş bir cübbe ve sarıkla dolaşan, yoksulluğunu saklamaya uğraşır gibi görünen ve hiçbir zaman ağızlarından bir şikâyet ve rica sözü çıkmayan bu insanları yaşı ilerlemişler “yarı evliya” gibi görürler (Güntekin, 1969, s. 76). Bunların en büyük maharetleri sükûtlarıyla dilencilerdir. Sarık ve cübbe yasaklandıktan sonra artık çok görünmez olan fukarâ-yı sâbirîn’in yerini modern dilenciler almıştır. Yeni dilenci için en büyük tılsım kılık kıyafetiyle, sükûtu, çekingenliği ve dalgın hüznü ile kendini dilenci zannettirmektedir (Güntekin, 1969, s. 77).

Dilenci olmak için soya çekim ve aile geçmişinde dilencilerin olması gerekmez. Ancak geçmişinde dilencilik olanlar “Dilencilerin asilzade kısmı (yani cetbecet dilenci olanlar)” şeklinde adlandırılır. Onların dilence de çiftçi çocuğunun babadan kalma sapanla toprağı sürmesi kadar doğal karşılanır (Güntekin, 1969, s. 67). Büyük şair olmak gibi büyük dilenci olmak da meziyete bağlıdır. Ancak roman yazarının/anlatıcının aileden gelen soyaçekimi büyük dilenci olmasında en önemli etkidir (Güntekin, 1969, s. 73). Ancak esas mesele, dilencilik sonradan başlayanlardır. Savaşlar, işgaller gibi büyük felaketler dilenci sayısının artmasına sebep teşkil eder. Böyle ortamlarda ortaya çıkan dilenciler daha çok lokanta, kebabçı gibi dükkân önlerinde karnını doyurmak için dilenenlerdir (Güntekin, 1969, ss. 77-78).

Modern dilence tarzlarından birisi de yapılan bir iyiliğe karşılık olarak iyilik görmeyi beklemek şeklindedir. *Miskinler Tekkesi*’nde anlatıcı/yazarın hoşuna giden şeylerden birisi de ara sıra İstanbul’da çarşı hamamına gitmektir. Çünkü “tam müsavaat hamamdadır.” (s. 98). Hamamda bayılan bir adama soğuk su dökerek onun ayılmasına yardım eden ve ona gazoz söyleyen anlatıcı, avukat olduğunu öğrendiği bu kişiyi daha sonra yazıhanesinde ziyaret ettiği zaman, aralarında hamamdaki eşitlik kalmamıştır. Ziyarete avukat onun gazozuna karşılık çay söyler. İş için bir iki arkadaşını arar (Güntekin, 1969, s. 99). Dolayısıyla yapılan bir yardıma karşılık bir şey istemek de bir çeşit dilence değildir.

Hamamlar gibi devlet daireleri de dışardan bakınca bir çeşit eşitliğin olduğu yerlerdir. Devlet dairelerinde de yalvaranlar, odalardan bağıarak yahut ağlayarak çıkanlar olduğu gibi aldığı bir vaatten ötürü başları havada sırtarak çıkanlara rastlanır (Güntekin, 1969, s.100). Özellikle yağışlı, soğuk kış günlerinde devlet dairesini mesken tutan dilenciler için buralar fırsat yerleridir. Soba başlarında ıslak kundura ve pantolonlarını kurutan insanlar

arasında dilenciler de vardır. Ancak bu sessiz bir dilenmedir. Devlet dairesine şu ya da bu sebeple gelenler kalabalık arasında dilencilerin avcuna para sıkıştırırlar. Bu yüzden dilencilerin devlet dairesindeki kazancı sokaktakinden daha fazladır. Ancak yazar/anlatıcı dairelerdeki dilenmeyi sokaktakinden daha ahlaksız bulur. Çünkü sokakta dilenci olduğun her halinden bellidir ve sessiz dilenebilirsin. Hâlbuki dairelerde dilenmek için konuşmak gerekir. Mesela ilacını alamayan bir hasta kendini tanıtmaması zorunludur (Güntekin, 1969, s. 108). Devlet dairelerinde dilenenler “sandalyesiz kalem efendisi olarak” adlandırılır (Güntekin, 1969, s. 113). Dilencililiğin yaygın olduğu devlet binaları arasında adliyeler de yer alır. Her gün çeşitli davaların görüldüğü bu mekânlarda haksızken haklı çıkmak için dilenenler olduğu gibi yalancı şahit bulmak için dilenenler de vardır (Güntekin, 1969, s. 111). Yine bir devlet dairesinde merdivenleri koşarak çıkan ve işe geç kalan bir memur da amirine yalan söyleyecek, üstüne bir de dilenecektir (Güntekin, 1969, s. 108). Ankara’da gelen bir memuru kapıda iki büklüm karşılayan ve yine iki büklüm kapıya kadar uğurlayan taşradaki bir devlet dairesi müdürü de aslında makamını korumak ya da yükselmek için bir çeşit dilencilik yapmaktadır. (Güntekin, 1969, s. 113).

Bir başka dilenci grubu muharrem ayında ve üç aylarda (ramazan, şaban ve recep) ortaya çıkanlardır. Sırf bu aylara mahsus Anadolu’dan akınlar halinde İstanbul’a gelen bu dilenciler sayesinde İstanbul adeta dilenci panayırına döner (Güntekin, 1969, s. 114). Çoğunlukla kolsuzlar, ayaksızlar, körler, “türlü bilinmez afetlerin üfürüp şişirdiği yahut dal gibi kuruttuğu” azaları olan bu dilenciler sahipleri tarafından kaldırımlara dizilir, halk etrafta toplanıp bir sirk gösterisi gibi onları izler.

“Hacıyatmazlar” da bir diğer dilenci türüdür; dilenciler arasında meydan okuyucu gibi sırf soytarılıkla ve kendilerine mahsus bazı hünerlerle ekmeklerini kazanırlar. “Kol ve bacakları diplerinden budanarak adeta bir iri çomak haline gelmiş bir sakallı dilenci yahut sanatkâr” olan hacıyatmazlar, “yeni doğmuş bir çocuk gibi” bir abani kundağa sarılarak, bir hamalın sırtında sokağa salınır (Güntekin, 1969, s. 114). Hacıyatmazın mahareti, sakalını birden ağzına alıp suratını kılıktan kılığa sokarak etrafında toplanan kalabalığı güldürmesidir. Mahalle çocukları bunları görmek için günler öncesinden hazırlık yapar, para biriktirir.

Dilenci tipleri arasında sakatlardan/özürlülerden sonra deliler ve aptallar gelir. Halk, ilgi göstererek etrafını sardığı ve abuk sabuk sözlerinden bir anlam çıkarmaya çalıştığı bu dilenci grubunu korkunç bulduğu kadar sever de. İstanbul sokaklarında “evliya” diye başlarında mum yananlardan bazıları bunlardandır (Güntekin, 1969, s. 115).

Dilencilerin büyük bir kısmını oluşturan delilerden sonra akıllılar gelir. Bunlar, dünyanın ve dünya varlıklarının hiçliğine, bu varlıklardan hiçbirinin öte tarafa taşınmasının kabul olmadığına inanan; ancak buna karşılık “bedeli hiçbir dünya faiziyle ölçülmeyecek bir Tanrı istikrazi tahviline sizi bir hatip gibi ikna eden efendiden adamlar, ulemeden adamlar; güzel sesli musikişinaslar; goygoycular gibi şirket, ıskatçılar gibi topluluk halinde çalışanlar; hasılı İstanbul’un dörtte biri, hatta daha fazlası...”dır (Güntekin, 1969, s. 115).

Bir dilence çeşidini mektupla dilenenlerde görebiliriz. Mektupla dilence deyince, mesela damadın kayın babaya her gün diz dize yaşadığı bir arkadaşı için mektup vermesi, yine bir gazino yahut vapurda gözüne kestirdiği birine veya seyir yerlerinde çarşafli kadınlara mektup uzatıp geriye çekilerek utangaç ve edepli bir sükût ile dilence akla gelir (Güntekin, 1969, s. 116).

Eski ve yeni dilence tipleri arasındaki farklılıklardan birisi, dilencilikle beraber “hizmetçi tellallığı” denilen ek bir iş yapılmasıdır. Hatta bunların sayısı günden güne artmaktadır. Bunlar tanıdıkları ve en ince ayrıntısına kadar bildikleri mahallelerdeki yerlerden memnun olmayan hizmetçileri tahrik ederek, evlenme vs. vaadiyle kandırıp onlara birer ikişer haftalık aralarla kapı değiştirterek tellaliye toplarlar (Güntekin, 1969, s. 116).

Eskilerle yeniler arasındaki bir fark da eskiden yaygın olan hırka dikişleri arasına para dikmek yahut kavanozla toprağa gömmek gibi adetlerin terk edilmiş olmasıdır. Şimdi dilencilikten toplanan paralar çekinmeden gidip bir bankaya yatırılır. Dilenciler defterdarlığı takip ederek ucuz emlak alırlar. Paralı fukaralar arasında sarraflık da yaygınlaşmıştır. Ay sonunu zor getiren ya da bir türlü getiremeyen memurlar arasından peyledikleri müşterilere saat, kol düğmesi gibi eşya karşılığı olarak borç para verenler, mahalle aralarında adeta gezginci bir emniyet sandığı vazifesi gören dilenciler de vardır. Yine yeni maliye usullerinin ilerlemesiyle bir taraftan dilenen, diğer taraftan kiralık ev ilanlarını takip ederek ilanlarda pul eksikliğini haber vererek ikramiye alan dilenciler de mevcuttur (Güntekin, 1969, s. 117).

“Hacı” diye çağrılan bir dilence çeşidi daha vardır. Kemik hastalığından vücudu iyice çökmüş, sokakta iki eline taktığı takunyalarla dört ayak yürüyen bu tipler, mahallede gözüne kestirdiği kadın ya da kızların kimlerle ilişkisi olduğunu takip edip öğrenirler ve bu bilgileri kullanarak muhataplarından düzenli olarak para sızdırırlar (Güntekin, 1969, s. 118). Bir diğer dilence çeşidi de kalabalık caddelerde, hatırlı sokaklarda görünmeyen, ancak kime yapacağına bilen, kuşkulandığı zaman elindeki eski gazeteyi sallayarak “piyangoyu yazıyor” diye bağırma başlayanlardır (Güntekin, 1969, s. 119). Mezara bırakılan ölüye hazine gözüyle bakanlar da bir tür dilencidir. Bunlar ölünün geride kalan yakınları, mirastan pay kapmaya çalışanlar ya da mesela ölen bir memur ise onun bıraktığı sandalyeye oturmak için birbiriyle boğuşacak olanlardır (Güntekin, 1969, s. 125).

Son dönemlerde özellikle İstanbul’da moda haline gelen bir dilencilik türü ise kıvrak ve sevimli çocuk dilencilerdir. Sahipleri onları tertemiz önlükler, işlemeli beyaz yakalar, boyalı potinlerle küçük mektep çocukları kıyafetlerine sokarak vapur, istasyon, gazino gibi yerlerde kalabalığın arasına salıvererek kenardan neticeyi seyredirler. Küçük eliyle şeker ikram eden, gülümseyerek yakalara çiçek iğnelemeye uğraşan şişşirin çocuklar. (Güntekin, 1969, s. 119).

Miskinler Tekkesi’nde rastladığımız son dilencilik tipi mevki, şan, şeref ve para itibarıyla hiçbir eksikliği olmayan birçok kibar insanın ufak bir geçim sıkıntısına düştükleri, ama kendilerinde olandan daha fazlasına göz diktikleri için ya da başkalarının otomobilini, mevkiini kıskandıkları zaman gözlerini belerterek “açız” diye ağlamasıdır (Güntekin, 1969, s. 206).

Belediyelerin aldığı önlemler sayesinde eskisi gibi her tarafta dilenciler rahat rahat dilenemeseler de kılık kıyafet değiştirerek dilenmeye devam ederler.

Dilenme Mekânları ve Zamanları

Dilencilerin deneyimlerine dayanarak seçtikleri belirli mekânlar vardır. Buraları tercih etmelerinin sebebi daha çok para toplayabilmektir. İnsanların sık geçtiği kalabalık caddeler, sokaklar, cami önleri, hastane kapıları, çeşme önleri, istasyonlar, duraklar, iskeleler, mezarlıklar belli başlı dilenme mekânlarıdır. *Hayattan Sayfalar*’da gördüğümüz dilenme mekânları mezarlıklar, cami önleri ve tekke kapılarıdır. Çünkü ölen insanın arkasından yardımda bulunmanın, hayır yapmanın güzel bir şey olduğuna inanılır ve bunu bilen dilenciler insanların psikolojik olarak en zayıf anları olan böyle ortamlarda merhamet duygularına hitap ederek para toplarlar (Gürpınar, 1970, ss. 30-36). Romanda dilencilerin mekânı Eyüp Camii ve çevresidir (Gürpınar, 1970, s.40). Sabire Hanım’ın sabah gelip akşam karanlığında ayrıldığı Edirnekapı’daki tekke bir ticarethane gibidir. Buranın temizliğini yapıyor gibi görünür, ancak burası onun için bir dilenme mekânı, ticarethanedir (Gürpınar, 1970, s. 9).

Ölüm, ölü ve mezarlık hayatın faniliğini, dünyaya ait hırs ve tamahın yersizliğini en açık şekilde gösterdiğinden insanoglu için ibret vericidir. Ancak mezarlıkları mesken tutan dilenciler için bu durum geçerli değildir. Ölü yakınları için ibret verici, öğretici ve düşündürücü olan bu mekan dilencilerin para harsını kamçılayan bir yerdir.

Miskinler Tekkesi’nde ise mezarlıklar, cami önleri ve tekke kapıları gibi dilenme mekânlarına resmi daireler de eklenmiştir. Yazar, resmi dairelerdeki dilenme manzaralarını tasvir ederken açıktan dilenenlerin yanı sıra o makamlara el etek öperek, yani “dilenerek” gelenlerin eleştirisini de yapar (Güntekin, 1969, ss. 101-102). Dairelerde sadece memurlar değil, sıradan vatandaşlar da bu anlamda dilenir. Bunların dilencililiği para dilenmek değil, işlerini bir an önce halledebilmek içindir. Ancak roman kahramanının “Hem de benim meslektaşlarımdan hiçbirinin bulamayacağı kelimelerle, gözyaşlarıyla” (Güntekin, 1969, s. 107) diyerek tasvir ettiği gibi bunların da diğer dilenciler gibi yalvarma, dilenme sözcükleri vardır. Roman boyunca yapılan ironik eleştiri sıradan vatandaşların dilenmesi için de yapılır. Çünkü roman kahramanı dairelerde şahit olduğu bu türden dilenme manzaralarını kendi yaptıklarına göre çok daha ağır bulur: “Merdivenleri koşa koşa çıkan şu geç kalmış memur da biraz sonra efendisine vapuru kaçırdığını yahut ilaç almaya gittiğini söylemeyecek mi? İstanbul’da iş isteyen bir memura tanıdığı bir hekimin, bulunduğu yerin havasının kendisine yaramadığına dair bir rapor vadettiğini biraz evvel kulağımla işitmedim mi?” (Güntekin, 1969, s. 108).

Dilenme mekânlarından birisi de adliye binalarıdır. Adliye binalarındaki dilenme manzaraları da gerçek dilencilikten daha kötüdür. Türlü türlü alacak verecek davaları ya da her biri ayrı bir hikâye olan cinayet davalarının görüldüğü adliye binalarında suçtan kurtulmak, haksızken haklı çıkmak gibi sebeplerle dilenenler, sokakta avuç açıp dilenenlerden daha asil değildir (Güntekin, 1969, s. 109).

Dilenme mekânı olarak İstanbul, İzmir'e göre çok büyük ve geniştir. Bu yüzden İstanbul'daki bir dilencinin rakibi İzmir'dekinden azdır. Çünkü İzmir'in dilenme mekânları sınırlıdır, İstanbul'da ise nihayetsiz köşe bucaklar ve dilenme mekânları vardır. Dilenci bir yerde biraz göze batıp sıkılır, müşterilere usanç vermeye başlarsa mekan değiştirmek çok kolaydır ve bir süre kendini unutturup sonra tatlı bir şekilde dönmek ve kaldığı yerden devam etmek mümkündür (Güntekin, 1969, s. 82).

Yıl içinde ramazan, muharrem ve üç aylar, kandil gibi kutsal geceler dilenmek için en iyi zamanlardır (Güntekin, 1969, s. 114). Akşam saatlerinde vapur iskelelerinde ya da tren istasyonlarında yorgun argın iş çıkışı dilenciye para veren daha çoktur (Güntekin, 1969, s. 76). Ziyaret günlerinde hastane kapıları, vapur ve tren günlerinde yolcu bekleme yerleri, hasılı insanların türlü rüzgarlarla deniz gibi coşup taşıdığı ve inlediği bütün yerler sanatını bilen dilenci için tükenmez maden damarıdır. Hasta ameliyat ettiren, yolcu bekleyen yahut uğurlayan, çocuğunu imtihana sokan sadakasını verir. Yeni doğmuş çocuğunu bohçasına sarıp kucağına alan anne ve babanın bu sevincine ortak olmaya çalışan dilenciye boş geçmeleri mümkün değildir. Çünkü sevinçler insanı bir bakıma kederden daha çok cömert yapar: “Fukaraya karşı mesut adamın da bedbaht kadar eli açıktır, cömerttir” (Güntekin, 1969, s. 139). Bu yüzden nikâh, düğün ve eğlence mekanları da bol sadakanın toplandığı yerlerdir (Güntekin, 1969, s. 136-137). Seyahatlerde sevgilisiyle kenara çekilmiş iki aşığın, yanlarına gelen dilenciye uzaklaştırmak için para vermeleri de bu kabildendir (Güntekin, 1969, s. 138).

Sonuç

Edebiyat insanı anlattığı için topluma özgüdür. Edebî metinlerde dile getirilen düşünceler ister şahsî isterse toplumsal bir kaygı neticesinde ortaya çıksın toplumu anlatır. Edebiyat hayalle hayatı birleştirerek hayatı yeniden kurgular, bir forma sokar. Edebiyat ve sosyoloji bilimsel olarak iki farklı alan olsa da her ikisinin temel meselesi insanı ve toplumu anlatmaktır. Edebiyat sosyolojisi, sosyal şartlar ile edebî çalışmalar arasındaki ilişkileri inceleyen bir edebî çalışma alanıdır. Yazar tiplerinin, okuyucu gruplarının ve farklı insan topluluklarının bir kurgu içerisinde sunulmasını içeren edebiyat sosyolojisi, sadece edebî metnin üretim safhasını değil yazar ve okuyucunun sosyal sınıflar içindeki konumunu da ele alır.

Dilenme ve dilencilik geçmişten bugüne her toplumda birbirine çok benzeyen davranış örüntüleri gösterebilen, ancak toplumların kendilerine özgü kültürel yapısına, hayata, insana ve eşyaya bakış açlarına göre farklılıklar içeren sosyal bir olgudur.

İslam'da hoş karşılanmadığı bilinen ama din, ırk ve sınıf fark etmeksizin her toplumda görülen dilencilerin varlığı, toplumların sosyal ve ekonomik durumlarına göre sayıca zaman zaman çoğalıp azalma olmuşsa da hep sürmüştür. İnsanların acıma, merhamet duygularına hitap ederek onları etkilemeye çalışan dilenciler, bazen de beden dilini kullanarak yardım istemişlerdir. “Kendisini acındırarak yardım istemek” anlamına gelen “dilenmek” fiilinden türeyen dilencilik, Türkçe'de “geda”, “sailci” gibi farklı adlarla da anılmıştır. Toplumsal bir olgu olarak ortaya çıkan dilencilik ve dilenciler, hayatın bir yansıması olan, “sokağa tutulan ayna”

olarak ifade edilen ve bir kurguya dayanan romanlara da önemli bir tema olarak yansımıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar tarafından kaleme alınan *Hayattan Sayfalar* ile Reşat Nuri Güntekin'in *Miskinler Tekkesi* adlı romanları dilencilik meselesini ana konu olarak işlemeleri sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir.

Osmanlı Devleti'nin son yılları ile Cumhuriyetin ilk çeyrek yıllarını kapsayan her iki romanda da dilencilik sosyal hayatın bir yansıması olarak işlenir. Dilenmede esas olan imajdır. Dilenmeye uygun, üstü başı perişan, eski ayakkabılar giymek, eski bir gözlük takmak, sağ elde baston taşımak gibi. Toplum tarafından zaman içinde dilenme şekillerine göre farklı adlar verilmiştir. Mesela eskilerin "yarı evliya" gibi gördüğü "fukarâ-yı sâbirin" eski bir cüppe ve sarıkla dolaşan, ağızlarından şikayet sözü çıkmayan dilencilerdir. Modern dilencilikte ise kılık kıyafetle beraber, çekingenlik ve sessiz kalmak önemlidir. Dilencililiği "soya çekime", aile geçmişiye bağlayanlar da vardır; bunlara "asilzade" unvanı verilmiştir.

Ramazan, muharrem ve üç aylar gibi kutsal ay ve günlerde özellikle İstanbul'a gelerek dilenenler ayrı bir sınıf oluştururlar. Bir başka dilenci grubu da "hacıyatmaz" olarak anılan tiplerdir. Kolları ve bacakları olmayan bu insanların tek mahareti, kalabalık ortasında sakalını birden ağzına alıp suratını kılıktan kılığa sokması, gelenleri güldürmesidir. Dilenci grupları arasında sakatlardan/özürlülerden sonra deliler ve aptallar, daha sonra akıllılar gelir. Bunlar dünyanın fani olduğuna inanan, ancak hatiplikleriyle insanların merhametinden istifade edip para toplayanlardır. Bunların içinde ulemadan, güzel sesli musikişinas, goygoycu, ıskatçı gibi tipler vardır. Romanlarda dile getirilen bir dilenme örneği de "mektupla dilenme"dir; vapurda ya da trende kalabalık içinde sessizce elindeki küçük mektupları insanların ellerine, dizlerine bırakıp bir süre sonra toplayanlar bu yolu seçmiştir.

Her iki romanda da dilenme mekânı olarak cami önleri, mezarlıklar, tren istasyonu, vapur iskeleleri, devlet daireleri, adliyeler, hastane kapıları, adliyeler, düğün, nikah ve eğlence mekanları tasvir edilir. Modern dilenciler artık eskiler gibi topladığını, çanak çömleğe koyup topırağa gömmez, bankaya yatırır.

Adı geçen romanlardaki dilenci tasvirlerine göre, modern dilenme şekillerinden birisi de yapılan iyiliği karşılık bekleyerek yapmak ya da çıkara dayalı bir ilişki içinde olmaktır. Devlet dairelerinde bir işini halletmek için görevli memura "dilenenler" ya da bir üst makama çıkmak için müdürlerine "dilenenler" böyledir. Adliye binalarında haklı çıkmak için sahte şahit arayanlar da bir çeşit adalet dilenmektedir. Yine ekonomik açıdan hiçbir problemi olmayan varlıklı insanların ufak bir sıkıntı ile karşılaşınca ya da hayal ettikleri hayat tarzını elde edemeyince "açız" diye bağırma da modern bir dilenme şeklidir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan dilencilikle zaman içinde çeşitli kanunlar yoluyla mücadele edilmiş de ortadan kaldırılamamıştır. Toplumlara iktisadi şartlarına, savaşlar, göçler, deprem gibi olağanüstü felaketler döneminde dilenme artmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ahmet Haşim (1991). *Bütün eserleri Frankfurt seyahatnamesi mektuplar mülakatlar*. İnci Enginün-Zeynep Kerman (haz.). İstanbul: Dergâh Yay.
- Ahmet Haşim (2006). *Bize göre ve bir seyahatin notları*. Kübra Andı (haz.). İstanbul: 3 F Yayınları.
- Ahmet Rasim (1989). *Şehir mektupları I*. Ahmet Kabaklı (haz.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I Atasözleri*. İstanbul: İnkılap Yay.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. İstanbul: Kapı Yay.
- Altın, N. Ş. (2013). Edebiyat sosyolojisi açısından postmodern romanın toplumsal temelleri. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altınay, A. R. (1935). *On altıncı asırda İstanbul hayatı (1553-1591)*. 2. Basım. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Altınay, A. R. (1988). *On ikinci asr-ı hicride İstanbul hayatı (1689-1785)*. İstanbul: Enderun Kitabevi Yay.
- Altınay, A. R. (1988). *Onuncu asr-ı hicride İstanbul hayatı (1495-1591)*. İstanbul: Enderun Kitabevi Yay.
- Alver, K. (2004). Edebiyatın sosyolojik imkânı. Köksal Alver (ed.), *Edebiyat sosyolojisi* içinde (s. 13-22). Ankara: Hece Yay.
- Anar, T. – Özbay, F. (2013). Edebiyat sosyolojisi bağlamında Osmanlı'dan günümüze Türk Şiirinde dilenme ve dilencililiğe genel bir bakış. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (2), s. 1-27.
- Bahçeci, B. S. (2017). Tanzimat hikâye ve romanlarında dilenciler ve dilencilik. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6(12), 13-23.
- Bekar, B. (2019). *Batı kültüründe atasözleri (16. Yüzyıl- 19. Yüzyıl)*. Ankara: Sage Yay.
- Culler, J. (2007). *Yazın kuramı*, Hakan Gür (çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Çelik, H. (2000). *Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında sosyal tenkit*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Danişmend, İ. H. (1979). *Tarihi hakikatler*, C.2. İstanbul: Tercüman Gazetesi Tarih ve Kültür Yay.
- Demirtaş, M. (2006). Osmanlı Başkenti'nde dilenciler ve dilencilerin toplum hayatına etkileri. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (20), 81-104.
- Ekicigil, R. (ed.) (1983). *İstanbul kültür ve sanat ansiklopedisi*, C. 3. İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayınları.
- Escarpit, R. (1968). *Edebiyat sosyolojisi*. Âli Türkay Yazıcı (Çev.). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Genç, M. (2008). Osmanlı dünyasında dilencilik. Avrupa ve Osmanlı seyahatçılarının İzlenimiyle Osmanlı ve Avrupa'da dilencilik, Suvat Parin (ed.), *Bir kent sorunu dilencilik: Tebliğler kitabı sorunlar ve çözüm yolları* içinde (s. 13-15), 18-19 Ekim 2008, İstanbul.
- Göktaş, U. (1994). Dilenciler. *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* içinde (s. 53-54). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay.

- Gündüz, O. (2020). Toplumda dilencilik olgusu ve dilenci tipi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(49), 861-878.
- Güntekin, R. N. (1969). *Miskinler Tekkesi*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Gürbüz, A. (2014). Reşat Nuri Güntekin'in Miskinler Tekkesi romanında dilencilik algısı. *Turkish Studies*, 9(3), 745-754.
- Gürpınar, H. R. (1970). *Hayattan sayfalar*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- James, H. (1956). The Art of fiction, in *The Future of the novel*. New York: Vintage Books.
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş modernlik ve estetik kültür: Milli edebiyatın icat edilişi*. Tuncay Birkan (çev.), Beril Eyüboğlu (yay. yaz.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalfa-Topateş, A. (2015). *Dilenciler Türkiye'de yoksulluk ve dilenme kültürü*. İstanbul: İletişim Yay.
- Kaplan, M. (2016). *Türk edebiyatı üzerine araştırmalar 3: Tip tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kemal Tahir (2006). *Köyün Kamburu*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Koçu, R. E. (1966). *İstanbul ansiklopedisi*, C. 8. İstanbul: Koçu Yayınları.
- Köse, M. (2020). Bir yaşam tarzı olarak dilencilik: Hayattan sahifeler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4(1), 165-177.
- Köse, M. (2021). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e tahkiyeli metinlerde dilencilik (Yüksek Lisans Tezi). *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Kösemihal, N. Ş. (1967). Edebiyat sosyolojisine giriş. *Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, (19-20), 1-30.
- Lukacs, G. (1986). *Çağdaş gerçekliğin anlamı*. Cevdet Çapan (çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Michaud, G. (2004). Bir disiplin olarak edebiyat sosyolojinin kurulması. Hilmi Uçan (çev.). ed. Köksal Alver, (ed.), *Edebiyat Sosyolojisi içinde* (s.57-67.). Hece Yay. Ankara.
- Moran, B. (1994). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*, 4. bs.. İstanbul: Cem Yayınları.
- Naci, F. (1995). *Reşat Nuri'nin romancılığı*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Özbek, N. (1999). *Osmanlı İmparatorluğunda sosyal devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbek, N. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nda dilencilere yönelik devlet politikaları ve kamusal söylemin değişimi. Suvat Parin (ed.), *Bir kent sorunu dilencilik: Tebliğler kitabı sorunlar ve çözüm yolları içinde* (s. 17-44), 18-19 Ekim 2008, İstanbul.
- Sadri Sema (1991). *Eski İstanbul'dan hatıralar*, İstanbul: İletişim Yay.
- Sadri Sema (2002). *Eski İstanbul hatıraları*. Ali Şükrü Çoruk (haz.). İstanbul: Kitabevi Yay.
- Sağlık, Ş. (2012). Popüler romanlar ve edebiyat sosyolojisi. Köksal Alver (ed.), *Edebiyat sosyolojisi incelemeleri içinde* (s. 307-343). Ankara: Hece Yay..
- Saraçoğlu, A. C. (2005). *Eski İstanbul'dan hatıralar*. İsmail Dervişoğlu (haz.). İstanbul: Kitabevi Yay.
- Sinan, A. T. (2015). *Türkçenin deyim varlığı*. İstanbul: Kesit Yay.
- Stendhal (1972). *Kızıl ve Kara*. Nurullah Ataç (çev.). İstanbul: Cem Yay.
- Swingewood, A. (2004). Edebiyat sosyolojisine yaklaşımlar. Kaya Bayraktar (çev.), Köksal Alver (ed.), *Edebiyat sosyolojisi içinde* (s. 77-90). Ankara: Hece Yayınları.
- Şemseddin Sami (1317/1901). *Kamus-i Türkî*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- Şinasi (11 Cemaziyelahir 1280 / 12 Kasım 1863). Seele hakkındadır. *Tasvir-i Efkar*, nr. 147.
- Şirin, İ. (2008). Avrupa ve Osmanlı seyyahlarının izlenimiyle Osmanlı ve Avrupa'da dilencilik. Parin, Suvat (ed.), *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Tebliğler Kitabı Sorunlar ve Çözüm Yolları içinde* (s. 81-98), 18-19 Ekim 2008, İstanbul.

- Şükûn, Z. (1967). *Farsça-Türkçe lügat: Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tanpınar, A. H. (1977). Reşat Nuri ve eserler. *Edebiyat üzerine makaleler içinde* (s. 439-443). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tekin, Z. (1999). Osmanlı döneminde dilencilik. Güler Eren (ed.), *Osmanlı ansiklopedisi içinde* (C. 5, s. 455-461). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügatı*, C.1. İstanbul-Wien: Simurg Yay.
- Toksarı, A. (1994). Dilencilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi*, C.IX. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 298-300.
- Tüzer, İ. - Hüküm, M. (2019). *Edebiyat sosyolojisi edebiyata sosyolojiden bakmak*. Ankara: Akçağ Yay.
- Uludağ, S. (1994). Dilencilik (Tasavvuf). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s.300.
- Vatandaş, C. (2002). *Dilenciler ve dilencilik. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 4(1), 170-183.
- Wellek, R. Warren, A. (1983). *Edebiyat biliminin temelleri*. A. Edip Uysal (çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I 1839-1865*, (1974). Tembellik ve Cehalet, (Ceride-i Havadis, nr. 141, Recep 15, 1259/ 1 Ağustos 1843). Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil (haz.). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, s.60-61.
- Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865-1876*, (1978). Namık Kemal, “Terakki”. (İbret, nr. 45, 3 Ramazan 1289 / 5 Kasım 1872). Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil (haz.). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, s.193-202.
- Yıldırım, N. (2020). Miskinler Tekkesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi*, C. 30, s. 185-186.
- Yıldırım, Z. (2017). Reşat Nuri Güntekin’in Miskinler Tekkesi romanında yapı. *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)*,1(2), 174-188.
- Yılmaz, M. (2008). *Kültürümüzde Arapça ve Farsça asıllı vecizeler sözlüğü*, C.1. İstanbul: Sütun Yay.